

НИНЬКО

Павло Іванович,

канд. с.-г. наук, доцент,
провід. наук. співроб. відділу наук.
рефервання, інформаційної та
редакц.-видавн. роботи
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

ЛЬОНАРСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано історичний шлях становлення льонарства в Україні. Відображено сучасний стан і сформовані перспективи виходу його з кризового стану.

В статье проанализировано исторический путь становления льноводство на Украине. Отображено современное положение и сформированы перспективы выхода его из кризисного состояния.

In the article the historical way of becoming of flax cultivation is analysed on Ukraine. The modern state is represented and the prospects of output of him are formed from the crisis state.

Льон-довгунець – одна з головних технічних культур Полісся України. Багатогранне використання робить його унікальною культурою. У зв'язку з цим останнім часом на світовому ринку збільшився попит на льонопродукцію та зацікавленість у її розширеному виробництві. Незважаючи на це, галузь льонарства в Україні на початок третього тисячоліття залишається в стані глибокого занепаду.

Для забезпечення виходу галузі з кризового стану в розробці регіональних програм підйому важливе значення має аналіз історичного розвитку льонарства, що особливо актуально в часи змін і реформ.

Льон знайомий людству з прадавніх часів, і з появою ознак цивілізації на нашій планеті. Найстаріше лляне полотно знайдене в похованнях першої династії єгипетських фараонів, зокрема в могилі Менеса.

На території нашої країни льонарством займалися скіфи-орачі – землеробські племена, які були корінним населенням цього краю ще до утворення Київської Русі [1].

До X століття льонарство на Русі настільки розвинулося, що лляні тканини, пряжу і олію стали виготовляти не лише для своїх потреб, але й на продаж. У XII–XIV ст. льон був одним з основних товарів торгівлі Новгороду з зарубіжними країнами.

Значного розвитку набуло льонарство в Європейській частині Росії в XVI–XVIII століттях.

У кінці XVIII ст. вивіз волокна становив більше мільйона пудів, а в першій половині XIX ст. – 2,5 млн пудів і близько 60% виробленої сировини споживалося в країні. Сама ж посівна площа не перевищувала 3 000 000 десятин.

У 1909–1913 роках посівна площа льону, вирощеного на волокно, досягала в Україні 57 тис. га, у тому числі на Поліссі – 37 тис. га. Валовий збір волокна становив 4,2 тис. т.

Посіви льону розміщувались головним чином у північних і північно-західних районах сучасних Чернігівської, Житомирської, Волинської, Сумської, Рівенської, Тернопільської, Київської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької й Хмельницької областей [2].

Перша світова і громадянська війни призвели до значного занепаду льонарства. Порівняно з 1913 роком посівні площі льону в 1920 році становили 36%, а валовий збір волокна у 1921 р. досяг лише 17% від збору його в 1913 році.

Після закінчення громадянської війни льонарство почало швидко відновлюватися.

У 1940 році посіви льону досягли 117,7 тис. га, де було засіяно сортовим насінням, урожайність волокна досягла 4 ц/га та насіння 3,2 ц/га, на виробництві льонопродукції спеціалізувалося близько 2090 колгоспів 50 районів. Працювало чотири льонозаводи – Іванівський (Київська обл.),

Кирилівський і Куликівський (Чернігівська обл.), Емильчинський (Житомирська обл.), – які обробляли більш ніж дві третини товарної продукції льону-довгунця.

Була створена матеріально-технічна база для первинної переробки льону в господарствах. У 1941 році в колгоспах налічувалося 2239 льоносушарок, 2172 м'яльно-тіпальні пункти (із них 1022 на механізованій тязі), 2302 льоном'ялки, 41200 коліс Санталова, 426 льонотіпальних машин Антонова і 270 – Сергєєва.

Крім того, швидкому розвитку льонарства сприяла висока матеріальна зацікавленість колгоспників у збільшенні виробництва льону. За проданий державі льон урожаю 1938 року було виплачено разом з преміями 32,3 млн. крб., а за льон урожаю 1939 р. – 43,7 млн. Передові льонарські ланки з 1936 року почали одержувати по 10 – 20 ц/га льоноволокна [3].

Німецько-фашистська окупація в роки Другої світової війни завдала величезних утрат сільському господарству. Було зруйновано і без того надзвичайно слабкий потенціал села, практично знищено матеріально-технічну базу, був порушений трудовий баланс, послаблений кадровий склад. Льонарство опинилося в дуже великій скруті.

Швидке відновлення і дальший розвиток льонарства стали одним із найважливіших завдань сільського господарства в післявоєнний період. У листопаді 1945 року з Наркомату землеробства СРСР було виділено в самостійну структуру Наркомат технічних культур (з 1946 р – Міністерство).

У Законі про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946–1950 роки і постанові лютого Пленуму ЦК ВКП(б) (1947 р.) приділено велику увагу дальшому розвитку льонарства. На виконання цього завдання спрямована й постанова Ради Міністрів СРСР від 19 серпня 1948 р «Про заходи по відновленню і дальшому розвитку льонарства і коноплярства та поліпшенню справи первинної переробки льону і конопель».

Після воєнної розрухи, незважаючи на недостачу посівного матеріалу й техніки, у 1948 році порівняно з 1940 в Україні було вже посіяно 95,5% льону-

довгунця. З 1946 по 1950 рік посівна площа льону-довгунця збільшилась у 2,5 рази і складала 125,6 тис. га, валовий збір волокна становив 117 тис. ц і насіння 151 тис. ц.

Низька врожайність навіть за оптимальних природних умов була спричинена занедбаністю сортової справи, низьким рівнем механізації вирощування і первинної переробки. Крім того, рівень оплати праці в колгоспах у перші повоєнні роки був дуже низьким. Коли в 1940 році оплата одного трудодня становила в середньому 2,3 кг зерна та 1,16 крб. грішми, то в 1945 році відповідно 0,4 кг та 69 коп. До того ж негативним фактором була побутова невлаштованість: (близько 30% житлового фонду під час війни було знищено, що негативно вплинуло на характер і темпи виробничих процесів, відтак продуктивність праці залишалася низькою [5].

1955 року посів становив 169,4 тис. га, а валовий збір волокна виріс до 480 тис.ц, насіння – до 394 тис.ц, залишаючись на низькому рівні. Для збільшення валових зборів льонопродукції в подальші роки збільшувалися посівні площі. Так, 1960 році було засіяно 223,4 тис. га, одержано 740 тис. ц волокна і 633 тис. ц насіння [1, 9].

За 1961–1965 роки посіви льону в середньому складали 228 тис. га при урожайності льоноволокна 2,9 ц/га [7].

Для підвищення ефективності ведення льонарства на Україні в 50 роки почали вести селекційну роботу і в 1966 році був районований в Україні перший сорт льону вітчизняної селекції ЛД-147.

У 1966–1970 роки вирощуванням льону-довгунця займалося 1800 колгоспів і 75 радгоспів, посів у середньому складав 231,2 тис. га, або майже в 14 разів більше, ніж у 1913 році, урожайність волокна 3,9 ц/га. Середньорічне валове виробництво льоноволокна за роки восьмої п'ятирічки становило 89,4 тис. т. Закупівлі волокнистої продукції льону за 1966–1970 роки становили 79,8 тис. т. – порівняно з 62,3 тис. т у 1961–1965 роках [6,7].

У збільшенні виробництва льону велику допомогу господарствам надавали 18 льонозаводів, обсяг обробки льоносоломки і трести на яких становив близько 40% від усього вирощеного врожаю льону-довгунцю.

Крім того держава надавала допомогу колгоспам в оснащенні новою технікою пунктів первинної обробки льону. Протягом 1968–1969 років господарства одержали 820 машин ТЛ-40, 820 куделеприготувачів КЛ-25 і 750 льоном'ялок.

За продаж державі з урожаю 1967 року льонопродукції доброї якості (волокна номерів 8 і вище, трести номерів 1,0 і вище) господарства України лише 50-відсоткової надбавки одержали 27191 тис. крб., що становить 21,45% загальної вартості проданої продукції. Таку надбавку одержали 73% усіх льонарських господарств [3].

Використання нової високопродуктивної техніки, добрив, засобів захисту рослин льону-довгунця від хвороб і бур'янів, районованих високопродуктивних сортів, а також матеріальне стимулювання виробників льонопродукції сприяло підвищенню ефективності льонарства, урожайність якого з року в рік підвищувалася, і в 1973 році вона становила 5,9 ц/га волокна, а в 1971–1975 роки урожайність волокна була на рівні 5,0 ц/га, посіви льону-довгунця досягли в 1975 році 238 тис. га – це найбільша площа посіву за післявоєнний період [7, 8].

У наступні роки льонарство залишалося на високому рівні, урожайність волокна за 1976–1980 роки складала 5,3 ц/га, а валовий збір – 124 тис. т, державні закупки 120,4 тис. т.

З 1980 року намітилася тенденція до зменшення посівів льону-довгунця і зниження врожайності – урожайність волокна в 1980–1985 роки становила 4,7 ц/га.

У 1986–1990 роки урожайність волокна підвищилася до 5,7 ц/га, а посівна площа під льоном-довгунцем складала 172 тис. га..

З 1990 по 1995 рік посіви льону-довгунцю скоротилися майже в два рази і становили 98 тис. га, урожайність волокна за цей період зросла і була близькою

до західноєвропейських країн-6,2 ц/га. Це було найвищим досягненням льонарства країни [10, 11].

Глибокі соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні в кінці другого тисячоліття, призвели до неухильного щорічного скорочення площ під льоном-довгунцем, а також до зниження врожайності. У 1999 році в країні було посіяно лише 20,7 тис. га льону-довгунцю, отримано 2,7 ц/га волокна, а валове його виробництво становило 5,5 тис. т, тоді як на кінець 80-х і початок 90-х років ХХ ст. річне виробництво волокнистої сировини становило понад 100 тис. т [1, 11].

За 2001–2005 роки намітилися реальні результати стабілізації галузі. У середньому щороку вироблялося по 12,6 тис. т льоноволокна, що в 2,2 рази більше порівняно з 1999 роком. Цього досягнуто завдяки збільшенню посівної площі до 30 тис. га на рік, підвищенню врожайності в 1,8 рази та інвестуванню виробників льону [12].

Підвищенню урожайності сприяли впроваджені у виробництво ресурсозберігаючі технології, вирощування нових високопродуктивних сортів з потенційною врожайністю соломи 5–7, насіння 0,8–1,2 і волокна 1,4–1,6 т/га, а також завдяки зрушенням у насінництві. Площі посіву вітчизняних сортів у 2002 році зросли до 8–9 тис. га, або близько 30% всіх площ посіву льону в Україні, тоді як у 1998 році вони становили близько 0,4 тис. га (2–3%).

В Україні за роки становлення галузі льонарства була створена потужна база з переробки сировини льону. Працювало 46 льонозаводів загальною потужністю 130 тис. т волокна за рік. Нині через нестачу сировини переважна кількість заводів не працює, а значну їх частину перепрофільовано. Економічна скрута призвела до занепаду двох льонокомбінатів ВАТ «Рівне льон» (м.Рівне) та ВАТ «Льонотекс» (м. Житомир) потужністю 100 млн. м² тканини технічного і побутового призначення, потреба лише цих підприємств у волокні льону складає 35-38 тис. т на рік. Споживачами льоноволокна є також АТ «Харківський канатний завод», ЗАТ «Одеська фабрика технічних тканин», ЗАТ

«Текстильпром» (м. Кировоград), ЗАТ «Льонок» (м. Коростень) та інші підприємства [1, 13].

З результатів аналізу викладеного матеріалу можна зробити висновок, що війна, розруха, соціальні потрясіння, занепад економіки завжди призводили й до занепаду льонарства, а піднесення економіки сприяло підйому і лляної справи.

Так що з помітним зростанням, яке спостерігається в Україні, льонарство з гідністю може вийти з кризового стану і стати на вищий рівень розвитку.

Для цього потрібно вирішити питання підвищення ефективності виробництва і переробки льону-довгунця, удосконалити форми державної підтримки галузі, інвестування, а також створити економічно-вигідні форми господарювання.

Список використаної літератури

1. *Виробництво* льоноволокна та його використання / І. П. Карпець, А. Ф. Скорчено, О. П. Чурсіна, З. Л. Литвин, В. І. Семченко, Н. М. Защепкіна. – К. : Нора-прінт, 2002. – 128 с.
2. *Консевич А.* Технічні культури на Україні / А. Консевич. – К., 1961. – 137 с.
3. *Льон-довгунець* / за ред. М. Г. Городнього. – К. : Урожай, 1971. – 264 с.
4. *Льон-довгунець*. – К. ; Х. : Держсільгоспвидав УРСР, 1951. – 207 с.
5. *Криводед В. В.* КПСС и колхозное крестьянство в 1945–1959 гг. – Ростов на Дону, 1984. – 192 с.
6. *Циганок М. К.* Підвищення ефективності льонарства на Поліссі / М. К. Циганок. – К. : Урожай, 1973. – 108 с.
7. *Сільське господарство Української РСР за десять років 1965–1975* : Стат. зб. – К. : Політвидав України, 1975. – 153 с.
8. *Дюев И. Ф.* Современное состояние льноводства / И.Ф. Дюев // Экономика, механизация льноводства, первичная обработка льна : труды Всесоюз. ордена Тр. Красного Знамени НИИ льна. – Торжок, 1974. – Вып. 12. – С. 28–33.
9. *Довідник по льону-довгунцю*. – К. : Держвидав. с.-г. л-ри УРСР, 1963. – 238 с.
10. *Народне господарство Української РСР у 1983 році* : стат. щорічник / ЦСУ УРСР. – К. : Техніка, 1984. – 384 с.
11. *Сільське господарство України, 1998* : стат. зб. / Держ. Ком. Стат. України. – К., 1999. – 248 с.

12. *Сільське господарство України 2005* : стат. зб. / ред. Ю. М. Остапчук ; Держ. ком. стат. України. – К. : Держаналітформ, 2006. – 366 с.

13. *Голобородько П. А.* Наукове забезпечення розвитку галузі льонарстваб основні здобутки та перспективи / П. А. Голобородько, В. П. Ситник // Проблеми і перспективи розвитку льонарства та коноплярства в Україні : матеріали наук.-техн. конф. молодих вчених : зб. наук. пр. – Глухів : Ін-т луб'яних культур УААН, 2003. – 92 с.